

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՆԱՐԳ ՅԱՐԳԱՆՔԸ

Մարդ իր ճակատագրին տէրը չէ. մարդ ծնած օրէն մահուան ժառանգութիւնն է։ Անասունները այդ ճակատագրի անձանօթ հարուածներէն ազատ են։ Երբ նկատի կ'առնենք անասնասէր բնկերութեանց մօլեղնոտ բարերար գործունէութիւնը, կը համոզուինք որ անբան անասունը ճակատագրական դժբախտութենէ մասամբ մը ազատ է։ Ամէն անասուն մեքենական լարուած շրջան մ'ունի. ճակատագիրը այդ շրջանին արդեւք չըլլար։ Քաղցէն մեռնող անասուն մը չկայ. մարդուն գերի եղող անասունները միայն մասամբ մը կը զգան ճակատագրին տաղտկալի հարուածները։ Եւ ահա առոնց համար է որ կ'աշխատին անասնասէր բնկերութիւնները։

Գթութեան ազնիւ զգացմունքն է՝ թէ ամբիտ ազնուապետական փառասիրութիւնն է որ այդ բնկերութիւնը բարեգործութեան կը մղէ. . . ինչ որ ալ ըլլայ, արդ խանդոտ եւ լուրջ կերպով կը գործեն այդ բնկերութիւնները։ Երկրիս ամենէն չարագացած քաղաքներուն մէջ չլսուած եւ անհաւատալի գութըգութանք մը չոյց կը տրուի անասուններուն։ Ներկայիս Փարիզի Լա Ֆուրէր արուարձանին անբաններուն յատուկ օթեմիանին մէջ օրդեղրեալ անասունները շատ բախտաւոր են քան համաշխարհային պատերազմի անտիրական որբերը, որ եթէ այսօր չոր հաց մ'ունին, «ճակատագրական վաղուան» անտոգութիւնը մտածելով, տրամախիժ եւ լքուած բողբոջներ կ'անցնեն։ Որդեգրեալ անասունները ահա՛ այդ ապրուստի մոմտութքը չունին։ Բնկերութիւնը այդ նախամեծար անասուններուն ապագան ապահովցնելու համար «Ֆրանսական Շարաթ» լուսաշող անունով մը հանդէսներ կը սարքէ։

Այդ բնկերութիւնը ունի պատուոյ անգամներ, որոնց մէջ աչքի կը զարնեն կարտինալ Տիպուայի անունը, տեղական ոսրունապետ Լուի Ժերմէն Լէվին, եւ երեք հոգեւոր քաղաքական պատուելիներ։ Զար-

մանք չէ եթէ այս անասնասէր եկեղեցականներու հետ յիշուին նաեւ Ռօշիտ, Գօլէթ եւ Բէնլըֆէ մեծանուն անձնատրութեանց օրիկներուն անուններն ալ։ Եւ Ֆրանսական մամուլը այդ «ստորագաւ եղբայրները» խնամող անասնասէր բնկերութեան վրայ հիացումով կը խօսի։ Մենք այդ բնկերութիւնը կրնանք անուանել «Միութիւն սուրբ, անսուրբ անասնոց»։

Երջանիկ են անբանները քան բանաւոր լքեալները։ Այդ անասնասէր բնկերները նոյն յիշեալ օթեմիանին մէջ պերճախօս ճառերով կը պաշտպանեն իրենց որդեգրած կատունները, շուններ եւ կապիկները, եւ կը դատապարտեն այն բժիշկները որ նոյն անասուններու վրայ դիտական փորձեր ընելով, կ'աշխատին մարդկութիւնը ապատել անձանօթ հիւանդութեանց ճիւղաներէն։

Ամէն զար իրեն յատուկ բմբունումն ունի. Սպէնսէրի մարդասիրական բեմին վրայ Նիշէի քուրմերը արդ կը քարոզեն. մարդասիրութեան կը յաջորդէ զաւանասիրութիւնը։ Զարմանալին այն է որ այդ բնկերութեան մէջ կը գտնուին Աւետարանի մարդասիրութիւնը քարոզող ամենէն նշանաւոր անձնատրութիւններ։ Եւ չեմ գիտեր ի՞նչ մեկնութիւն տալով կարելի է չորոշել պիղծ անասունը սուրբէն, մաքուրէն։ Ս. Գրքի թարգման քարոզիչներ կը դատապարտեն այն ամէնը որոնք բոտ տէրունական պատուէրին այդ խաբութիւնը չեն գնիր. կը մեղանչեն այն ամէնը, կը «մերձենան պիղծ անասուններուն»։ այսպէս կը սաստեն այդ քարոզիչները, եւ սակայն իրենք են որ արդ կը յորդորեն զուրկուբալու այդ անսուրբ անասուններուն վրայ։

Կարելի չէ նման խորհրդածութիւններ չընել, քանի որ մեր աչքին առջեւ վարագուրուած չի մնար որբերու որտաճմիկ տեսարանը։ Դժբախտաբար ներկայ քաղաքակրթութիւնը ունի իրեն յատուկ բմբունումը, որուն կարելի չէ դէմ գնել հին օրէնքով։ Ամէն նորութիւն Ամերիկայէն կուգայ, անասնամոլ խնամակալութեան օրինակը նախ այդ երկրին բնակչութիւնը տուաւ։ Ես կը յիշեմ Նիւ-Եորքի Վէսչէսդըր Գառնդ արուարձանի անասուններուն յատուկ գերեզմանոցը որ կարելի է համարել չքեղ բուրաստան մը։ Շատ ան-

զամ հոն կը տեսնուին շար ի շար ինքնաշարժ կառքեր, ուսկից վար կ'իջնեն մեծահարուստ տիկիներ, բարձրատիճան անձնաւորութիւններ, սուգի սեւ զգեստը հազամ կը հեռան մեռելակառքին որ կը մտնէ այդ բուրաստանին դռնէն ներս: Հոն կը տեսնես յուզարկւած սրտերու լացը, երբ որդեգրեալ չունք իր դադաղով կը դնեն զեղաքանդակ շիրմին մէջ: Հոն ամէն մէկ անասունի գերեզմանը ծածկուած է պտակներով, եւ սե երկններուն վրայ կը կարգաս «Պաշտելի շնիկիս ողբաշող մայրիկէն» գամբանակաւ բառերը (*): Հոն մարդ բմբոստանալու աստիճան կը վրդովի, տեսնելով որ ամենէն աղքատին մեծաբանքը շատ զուսմարի կը նստի. շան կամ կատուին տէրը իր հանգուցեալ անասունին դադաղին համար ամենէն քիչը երկու հարիւր յիսուն տօլար կը ծախսէ, եւ ամենէն պարզ շիրմին համար տասուերկու հազար տօլար: Արդ՝ անասուններու գերեզմանատունէն դուրս ելլանք. ես քիչի կը յեղեցնեմ այն անասնամօլ ամերիկացի հարուստը որ ամիսներ առաջ իր շանը համար կը կտակէ յիսուն հազար տօլարի գումար մը, ատով կ'ապահովէ իր շանը կեանքը. իսկ ազգականները կը զրկէ ամբողջովին: Եւ այս կրտակները, եւ այս անասնամեծար բարեգործութիւնները կը վաւերացուն կառավարական օրինակոր միջոցներով: Ամէն գար եւ ամէն ասնէն մարդ իր ժամանակուան բարքերէն զայլթակողած է միշտ: Եւ այս լուսաւորեալ դարուս մէջ նման բարքեր միթէ՞ զայլթակուցիչ չեն: Մարդ իր սիրած անասունին եթէ հիւանդ է խնամք տանելու է. այս բնական պարտք մըն է, բայց երբ մարդ այդ անասունին զիւղին համար չի խնայիր իր հազարաւոր տօլարները, ի՞նչ մեկնութիւն տալու է. մենք ասոր կրնանք բռնի քմահաճոյք, փառամո-

լու թիւն, որուն միայն զարման կրնայ զսնել յիմարանոցի մասնագէտ բժիշկը: Ինչպե՞ս ցական տարօրինակութիւնները ընդհանրապէս ուղեղի անբնական վիճակին կը վերադրեն: Ոճրագործը անմեղադրելի կը հրուշակեն, զի ոճիրը գործած պահուն ան անպատասխանատու էր իր գործին: Լուսաւորեալ դարն իր տարօրինակ բարքերով հիմնովին կ'ուզէ մոռցնել տալ ինչ որ ժամանակին պարտաւորիչ էր ուղղամիտ քաղաքացիին: Հին դարերուն մէջ չի կա՞ր միթէ անասուններուն համար յատուկ պաշտամունք մը: Հեթանոսական շրջաններուն ամէն ցեղ ունէր սեփական անասուն մը որուն գերբնական յարգանք մը տոյճ լուսար:

Մեր ազգին մէջ Յօն, Կատուն եւ Շուներ մեհենական պաշտամունքի արժանացած են: Հին Հայութիւնը եթէ օձ մը տեսնէր՝ դայն չէր սպաններ, այլ անոյչ երգով զայն իր թաքստոցէն դուրս կը հանէր: Յովհաննէս Իմաստասէր՝ Կատուապաշտ հայերուն համար կ'ըսէր. «Յայնոցիկ մզեալ խորխորատ՝ որք զՔի եւ Շուն բնորեցին իւրեանց լինել աստուած»: Հարկ չկայ յիշելու Արտաւազդի շուններուն հաւատարմութեան համար պատմուածները որ արդէն ամէնուն յայտնի են: Մեր ազգին նահապետն Հայկ իր թշնամիները չունէր կոչէր:

Քրիստոնէական շրջանին մէջ անասնապաշտութիւնը կամաց կամաց կը դադրի, սակայն միշտ վաղեմի յարգանք մը կը մնայ անոնց: Մեր ազգին, նամանաւանդ իսլամ ցեղին մէջ շատ մեծ գուրգուրանքի արժանացած է շունը: Մեր վիպասան Բաֆֆի Սալրին իր վարժուհիէն կ'իմանար որ «Մի շուն որ երկար ժամանակ ծառայում էր մի տան մէջ, երբ սատկում է, նրա զուլը բակի դրան շեմին տակ թաղելը բարեյաջող է»: Քրիստոնէութիւնը չափազանց անարդ համարեց շունը, մեր Հայ եկեղեցական մատենագրութեան մէջ ատոր օրինակները շատ են: Հին սովորութիւն մըն է որ բուռած է. «Մի՛ ուտիցէք այլ շան բնկեցիք»: Չուտուելիք կերակուրին համար զեռ մինչեւ ցարդ կ'ըսուի «շան նեւեցէք»: Բարոյական ստորնութիւն մը շան մակդիրով կ'որոշուի: Յովհաննէս Մործերեցին կ'ըսէ. «Շուն վասն այն էրէն, զի այն է շան գործ» այսինքն պոստիւթիւն, լրբութիւն, բոզութիւն: Անոյչ լեզու եղի-

(*) Կ'արժէ յիշել նաեւ Փարսից, Սէն զեթի մէջ, Ռօպէն-սօճ կղզեակը, որ գերեզմանոցն է շաներու, որուն կեդրոնը կը կոչուանայ Ս. Քերմաստի շան յուսարձանը, սա՛սպանաւորով. «Քառասուն մարդոց կեանքի վրեկց եւ 41 ողիմ մեռաւ»: Տապանաբերեալ վրայ ամօղակուած են Լամարգիւնէն, Շամբօրէն սահաւած խօսէր, իսկ ամենէն խորհրդաւորն է Փաւսայինը. «Մ'ըջափ նայիմ մարդոց վրայ, այնչափ աւելի կը սիրեմ իմ շուսն». Plus je vois les hommes, plus j'aime mon chien.

չէն, դառնացած բսած է Վասակի համար «Իբրեւ զչուն մեռաւ, եւ իբրեւ զէջ քարչեցաւ»: Ասողիկ կ'անարգէ Դենչապուհ մարդպանը որ «զչնամուտութիւնս շատացոյց»:

Հին բարքերը կը նորոգուին, նոր բարքերը կը հիննան: Արդ կը տեսնենք որ անասնասիրութիւնը, ժամանակին մինչեւ իսկ հոգեկան նուիրականութիւն մ'ունեցած է: Ներկայ շնասէր ընկերութիւնները իրենց վարդապետութեան նախնազոյն քարոզիչները կրնան գտնել Անտիսթենեսի աշակերտներուն մէջ, որոնք յարգելով շունը՝ ճնական փրկութեան կը լսուէին: Անտարակոյս մեծ խաբութիւն կայ անցեալու ներկայ անասնասէր ընկերութեանց միջեւ. նախնիք նուիրական պաշտամունք

մ'ունէին անասուններուն, իսկ այժմեանները պարզապէս քմահաճ փառամուրթեամբ իրենց «ստորագաս եղբայրներով» կը հետաքրքրուին: Անասուններուն տեսակներուն համար վատնել հազարաւոր տօլարներ, իրօք բարոյական մաքսանենդութիւն մէն է, դատապարտելի ոճիր մը որ անպատու հաս կը մնայ: Եւ կ'ըսեմ որ մարդ տակաւին կը խաբուի կեղծաւոր անասուններէն. անասունները հաւատարիմ են իրենց տիրոջ պարզապէս պատառ մը հաշին համար. անոնք մինչեւ գերեզմանին չուրջը կը քծնին, կաբժելով որ տէրը նորէն վաղը գիրենք պիտի կերակրէ . . .

ՍՏՐՈՒՇԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԶԿԻԹԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Գրած եմ «Մոխակի մը պատմութիւնը», բանաստեղծական վիպակ: Այսօր կը գրեմ «Մզկիթի մը պատմութիւնը», որ զժրախտարար շատ հեռու է բանաստեղծութիւն բուրելէ:

Այս մզկիթը Պարոնեանի «Ազգային Զօշեր»ուն մէջ յիշատակուածն է: Մեր անմահ երգիծարանը Գարաքէհեա կարապետ Պէշի կենսագրութիւնը մէկ տողի մէջ խրատացուց, բսելով. «Մզկիթ մը շինած է»: Ինձ կը մնայ պատմել այդ շէնքին ճակատագիրը:

* * *

Ինչ կը թելադրէ ինձ հրապարակել այս պատմութիւնը:

—Աս' իրողութիւնը թէ վերջերս ֆռանսական կառավարութիւնը Փարիսի մէջ մրցկիթ մը կանգնել տուաւ, իր էողմէ գետինն ու 100 000 ֆրանք նուիրելով: Զանազան Իսլամ ժողովուրդներ հոգացին ծախքերուն մեծագոյն մասը, և տաճարը, արար ոճի հրաշակերտ, բացուեցաւ ի ներկայութեան Մարօքի Սուլթանին ու մահմետական ջոջերու: Հանրապետութեան ներկայացուցիչներուն ու Իսլամութեան պատուիրակներուն միջև պաշտօնական ճառեր փոխա-

նակուեցան, հռչակելով «Ֆրանսայի ու Իսլամի փոխադարձ սէրն ու անխախտ ինկակակցութիւնը, արեան զաշտերու վերայ կնքուած»:

Պահ մը մոռցուեցաւ Ըւրբ Էուի, Ֆրանսայի մեծագոյն զհնապետներէն մին, որ խաչակրութեան դրօշը բարձրացուց Ալի-րիկի մահմետականներուն դէմ: Մոռցուեցաւ նաւարին, ուր ֆռանսական տօրմիդը խորտակեց օսմանեան նաւերը, ազատութիւն շնորհելով Յունաստանի, մայր մեր արդի քաղաքակրթութեան: Մոռցուեցաւ Մեծ Պատերազմն իսկ, ուր Ֆրանսա արիւնոտ դաս մը տուաւ ապերախ թուրքիային, որ նիզակակցած էր անոր յօռեղոյն ստրկներուն հետ:

Սակայն Դալէյոսանի երկիրը չէ կարող մոռնալ յաւէտ իր աննման Լաֆօնդէնին խրատը. «Անվատանութիւնը ապահովութեան մայրն է»: Պիտի յիշէ իր հայրենասէր որդիներէն մէկուն տարինէր առաջ հրատարակած գիրքը. Sociétés secrètes musulmanes: Հեղինակը, քաջ արարողէտ, մահմետական ձեանալով չըջած էր Ալէքսիայի մէջ, և զիտած էր թէ տեղացիները կազմած էին 72 զաղտնի ընկերութիւններ,